

Pomnik żubra w Zwierzyńcu

Pomnik żubra w Zwierzyńcu wystawiono na pamiątkę polowania cara Aleksandra II w Puszczy Białowieskiej w dniach 6 i 7 października 1860 roku. Było to pierwsze carskie polowanie na tym terenie. Żeliwny odlew żubra naturalnej wielkości, w obronnej postawie przed psami, umieszczono na postumencie. Odlew wykonała fabryka Ogariowa w Petersburgu. Na licach postumentu podano krótką informację o polowaniu: jego datę, nazwiska ważniejszych uczestników oraz ilości ubitej zwierzyny.

Ideę wystawienia pomnika żubra, przedstawił carowi Aleksandrowi II generał-major Aleksander A. Zielenyj. Car ten pomysł zaakceptował. Kto był autorem projektu pomnika, dokładnie nie wiemy, są jednakże podstawy by przypuszczać, że mógł nim być nadworny artysta malarz cara Aleksandra II – Michał Zichy.

Razem z pomnikiem wykonano także 7 miniaturowych, połączanych jego kopii z brązu. Dwie z nich otrzymali organizatorzy polowania: Aleksander A. Zielenyj i hr. Paweł K. Ferzen, a pięć pozostałych – uczestniczący w polowaniu książęta niemieccy. Jedna z tych figurek trafiła później do Ermitażu, który ten z kolei w latach 60-tych przekazał ją do muzeum Puszczy Białowieskiej w Kamieniukach na Białorusi.

Pomnik w Zwierzyńcu przez ponad pół wieku stanowił atrakcję dla osób odwiedzających Puszcę Białowieską. Uwieczniano go na obrazach i zdjęciach. W latach swego dzieciństwa wdrapywał się na nań polski pisarz Igor Newerly, który wychowywał się u swego dziadka Józefa w Zwierzyńcu. Pomnik ten później opisał w swojej książce pt. „Zostało z uczt bogów”.

W sierpniu 1915 roku, kiedy na te tereny zaczęła nadchodzić armia niemiecka, ewakuujący się Rosjanie, pośród różnych zabieranych do Rosji pamiątek historycznych, wywieźli również pomnik żubra, na miejscu ostał się tylko postument. Moment zdejmowania pomnika z cokołu został sfotografowany, a zdjęcie to piętnaście lat później zostało opublikowane w „Kuryerze Literacko-Naukowym” – dodatku do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego” Nr 97 z dnia 14 kwietnia 1930 roku.

W 1924 roku, Rosja zwróciła pomnik żubra Polsce. Trafił on na dziedziniec Zamku Królewskiego w Warszawie, później przewieziono go na krótko do warszawskiego Muzeum Ziemi. Stąd w 1928 roku, na życzenie prezydenta RP Ignacego Mościckiego, został przetransportowany do jego letniej rezydencji w Spale. Tam pozostaje do dzisiaj.

W 1959 roku władze gminy białowieskiej podjęły decyzję o rozebraniu postumentu, na którym stał pomnik żubra w Zwierzyńcu. Granitowe płyty przeznaczono na budowę pomnika ofiarom hitlerowskich represji, który w tym samym roku wzniesiono w pobliżu cerkwi w Białowieży.

Pojawiające się od czasu do czasu głosy białowieżan, domagających się od Spawy zwrotu pomnika, starała się podtrzymać prasa. W drugiej połowie lat 70-tych artykuły na ten temat ukazały się m. in. w „Słowie Powszechnym” i „Gazecie Białostockiej”.

W 1981 roku w Białowieży zawiązała się społeczna komisja do odzyskania historycznej pamiątki. Na jej czele stanął Jan Kozak, nieżyjący już nauczyciel w białowieskim technikum leśnym. Komisja przeprowadziła wizję lokalną w Spale, sporządziła dokumentację fotograficzną, porobiła wyciągi archiwalne. Po powrocie do Białowieży wystosowała pismo do Gminnej Rady Narodowej w Inowłodzu (Spała podlega tej gminie), domagając się w nim zwrotu pomnika. Gospodarze, oczywiście, zgody nie wyrazili. Komisja

zaczęła przygotowywać pismo do wyższej instancji – Wojewódzkiej Rady Narodowej w Piotrkowie Trybunalskim, lecz w tym czasie w Polsce ogłoszono stan wojenny i sprawa stanęła w miejscu. Wrócono do niej wiosną 1983 roku, ale już bez takiej determinacji, jak uprzednio. W tym czasie mieszkańcy Spały nie próżnowali i zawiązali Społeczny Komitet Obrony Spalskiego (!) Żubra; na jego czele stanął Lechosław Zubert. Komitet rozpoczął szeroką kampanię na rzecz ocalenia pomnika żubra przed eksmisją do Białowieży, a żądania białowieżan uznał za „skandal” i „bezprecedensową rewindykację”.

Sprawę pomnika żubra starano się wykorzystać w ramach ówczesnych kampanii przedwyborczych kilku białowieskich kandydatów na radnych i posłów, obiecując po wygraniu wyborów doprowadzić do zwrotu historycznej pamiątki. Oczywiście, obietnice te były zwykłą „kiełbasą wyborczą”.

Do rozmów w sprawie zwrotu pomnika Białowieży nieoczekiwanie doszło we wrześniu 2000 roku, podczas dożynek prezydenckich w Spale. Poseł Roman Jagieliński zaproponował, by sprawę załatwić polubownie – niech żubr zostanie w Spale, a Białowieża otrzyma jego kopię. Sfinansowanie budowy repliki żubra i ustawienie jej w Zwierzyńcu zadeklarowała Telekomunikacja Polska SA. W tym czasie okazało się, że tak naprawdę stojący w Spale pomnik formalnie był bezpański. Do ewidencji Funduszu Wczasów Pracowniczych w Spale wciągnięto go pośpiesznie dopiero 1 stycznia 2001 roku. Sam zaś pomnik, pozbawiony przez długi czas jakiegokolwiek opieki i konserwacji, uległ daleko posuniętej korozji.

Telekomunikacja Polska SA ze swej obietnicy się wywiązała, ale zdecydowano, że pomnik stanie jednak w Hajnówce. Wbrew wcześniejszym zapowiedziom nie była to kopia pomnika ze Spały. Został zrealizowany nowy projekt, opracowany przez artystę plastyka Jana Siutę. Uroczyste odsłonięcie nowego pomnika nastąpiło 16 września 2001 roku.

Kiedy już wszyscy zwątpili w to, że w Zwierzyńcu znów kiedykolwiek stanie posąg żubra, z inicjatywą ustawienia tutaj nowego pomnika wystąpił szef Ośrodka Hodowli Żubrów Białowieskiego Parku Narodowego, Jerzy Dackiewicz. Swój zamiar doprowadził do pomyślnego końca. W dniu 23 października 2004 roku nastąpiło odsłonięcie pomnika, wykonanego przez Bogdana Kiesia z Przyszowic i Józefa J. Kierskiego z Chełma. Był to mocny akcent otwierający kolejną edycję Festiwalu Przyrody „Żubrowisko” i jednocześnie zamykający obchody „Roku Żubra”. Postument, na którym stanął pomnik, wykonał Włodzimierz Borkowski z Hajnówki. Żubr i postument nie są wierną repliką swych poprzedników. Różnią się kształtem i materiałami, z których je wykonano, obecny żubr powstał z masy plastycznej.

W kwietniu 2007 roku redakcja miesięcznika „Łowiec Polski”, dla uczczenia 80-lecia śmierci założyciela Polskiego Związku Łowieckiego, a także jednego z inicjatorów akcji przywrócenia naszej przyrodzie żubra, wystąpiła z inicjatywą wykonania i ustawienia w Zwierzyńcu nowego posągu żubra, który zastąpiłby dotychczasowy. Rozpoczęta akcja zbioru łusek wśród myśliwych na budowę pomnika białowieskiego żubra przyniosła pozytywny rezultat. W końcu marca 2009 roku, podczas spotkania w Białowieży przedstawiciele komitetu budowy pomnika z przedstawicielami miejscowych władz samorządowych, leśnych i parkowych, ustalono, że teren wokół pomnika zostanie odpowiednio zagospodarowany, wybuduje się parking i przygotuje ścieżkę dydaktyczną, uwzględniającą również historię polowań na terenach Puszczy Białowieskiej.

(oprac. Piotr Bajko)